

RECAÎZADE MAHMUT EKREM
KÜLLİYATI-2

TAKDİR-İ ELHAN
KUDEMADAN BİRKAÇ ŞAİR
PEJMÜRDE
TAKRİZAT

HAZIRLAYANLAR

HAKAN SAZYEK
ESRA SAZYEK BETÜL SOLMAZ

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Sunuş /	7
Takdir-i Elhan /	11
Kudemadan Birkaç Şair /	63
Pejmürde /	93
Takrizat /	189

SUNUŞ

“Recaîzade Mahmut Ekrem Külliyyatı”nın ikinci cildi, üstadın *Üçüncü Zemzeme* ile birlikte şiirlerini artık topluca yayımlamayı bıraktığı, dolayısıyla, edebiyatın şiir dışındaki yönlerine açıldığı bir dönemin ürünlerini kapsıyor. Bunlar, *Takdir-i Elhan* (1885), *Kudemadan Birkaç Şair* (1889), *Pejmürde* (1895) ile *Takrizat* (1898) adlı eserlerdir. Bu kitaplar, çok sevdiği oğlu Nijad’ın hayatta olduğu, dolayısıyla üstadın edebî üretkenliğini kişisel mutluluğuyla beslediği yıllara aittir. Bir başka deyişle, Recaîzade’nin, şiirin dışına da çıkarak ilgi alanını, dikkatini eleştiri, edebiyat tarihi, biyografi gibi ikincil türlere yönelttiği süreç, özel yaşamındaki huzurla örtüşmektedir.

Takdir-i Elhan, Recaîzade Ekrem’in, Mekteb-i Mülkiye’den öğrencisi Menemenlizade Tahir’in *Elhan* (1887) adlı eserine önce takriz olarak verme niyetiyle başlayıp daha sonra eleştiriye döktüğü kitabıdır. Adından da anlaşılacağı üzere, *Elhan*’ı övmek için yola çıkan Recaîzade, yazdıkça eseri eleştirmeye yönelir. Üstadın, *Takdir-i Elhan*’ı, Tahir’in kitabından yaklaşık iki yıl önce yayımlamış olması da dikkat çekici bir husustur. Recaîzade Ekrem bu kitabında aynı zamanda sanat, edebiyat ve şiir üzerine kuramsal görüşlerini de ortaya koyar. Dolayısıyla, eser edebiyatımız için iki yönüyle önem taşır. Bunların ilki, pratik eleştirinin bizde ilk örneklerinden biri olması, diğeri de yazarının birkaç yıl önce *Talim-i Edebiyat*’ta ortaya koymaya başladığı edebiyat ve şiir üzerine kuramsal görüşlerine yenilerini eklemesidir. Hatta bu noktada şu da belirtilebilir ki, Recaîzade Ekrem, seksen beş say-

falık kitabının yaklaşık elli sayfasında Tahir'in şiirleri hakkındaki eleştirilerinden çok edebiyat üzerine düşüncelerini sergilemeye yönelmiştir. Bu görüşler belâgat ve nazım temelli olmayıp duygu, hayal, üslûp, kompozisyon gibi yeni içerik ve yapı öğeleri üzerine kurulmuştur.

Kudemadan Birkaç Şair, edebiyatımızın modernleşme sürecinin önemli isimlerinden biri olan Recaîzade Ekrem'in klâsik Türk edebiyatıyla ilgili tek eseridir. O, bildiği üzere, Mekteb-i Mülkiye'de verdiği derslerin notlarından hareketle *Talim-i Edebiyat*'ı (1882) yazmıştı. *Kudemadan Birkaç Şair* de Recaîzade'nin, o derslerde Divan edebiyatından örnek olarak işlediği şairlerden onbiri hakkında kısa bilgiler içeren altmış sayfalık küçük boyutlu bir kitapçıktır. Ekrem'in, eserine aldığı şairlere saygılı bir yaklaşım içinde oluşu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Nabî'yi, şiirlerindeki içeriğin boşluğu, Nef'î'yi hiciv yolunda giriştiği söz oyunculuğu, Nedim'i de şiirlerinin gayriahlâkîliği noktalarından eleştirmeyi ihmal etmemiştir. Dolayısıyla bu küçük eser, eskileri yenilikçi bir edibin bakış açısından irdelediğini birkaç satır arasında hissettirir.

Pejmurde, şiirlerden, deneme nitelikli metinlerden, tek cümlelerden, mektuplardan, sanat-edebiyat-şiir konulu yazılardan ve bir hikâyeden meydana gelmiştir. Recaîzade Ekrem, içeriğini yansıtan bir ad koyduğu bu kitabının başındaki epigrafta küçük notlardan, metinlerden oluşan bir toplamın da kitap hâlinde yayımlanabileceğini belirtir. Pek çoğu edebiyatla ilgili olan tek cümlelerin, aforizma tarzının -Şemsettin Samî'nin *Emsâl*'inin (1878) ardından- bizdeki ilk örneklerinden olduğunu da burada belirtmekte yarar var.

Bu ciltte yer verdiğimiz dördüncü ve son eser *Takrizat*, Ekrem'in "takriz"lerinden, yani sunuşlarından onüçünü içeren bir kitaptır. Yeni kalem erbabının -kabullerinden geçirmek ve onlardan aldıkları takrizleri eserlerinin önüne koymak amacıyla- dönemin duayen isimlerine eserlerinin henüz yayımlanmamış hâlini sunması ondokuzuncu yüzyılın kayda değer edebî olgularından biridir. Dolayısıyla, bu girişimler, büyük ölçüde övgülü

bir sunuşun yazılmasıyla amacına ulaşır. Recaîzade Ekrem de bu hususta kendisine sıkça başvurulmuş otoritelerin başında gelir. Takrizlerinde yer yer eleştirel bir tutum da takınan üstad Ekrem, bu tavriyle sadece eser sahiplerine referans olmakla kalmamış, onlara yol göstermeyi de hedeflemiştir.

Üstadın en bilinen kuramsal çalışması olan, dolayısıyla, yukarıda anılan kitaplarla aynı dokuyu taşıyan öncü eser *Talim-i Edebiyat*'a bu ciltte yer vermedik. Döneminin bu kült eserini başlı başına bir kitap hâlinde yayımlamanın daha tutarlı olacağını düşünerek külliyyatın son cildine bıraktığımızı belirtelim.

Bu ciltte bulunan dört kitap hakkında daha geniş bilgi vermeye gerek duymuyoruz. Söz konusu eserlerin ayrıntılı incelemesi için kıymetli hocam İsmail Parlatur'un *Recaî-zade Mahmut Ekrem Hayatı-Eserleri-Sanatı* (DTCF Yayınları, Ankara, 1983→) ve değerli meslektaşım Selçuk Atay'ın *Üstat Ekrem* (Hece Yayınları, Ankara 2021) adlı monografik çalışmalarına başvurulabilir.

Katkılarından dolayı genç meslektaşlarımız Durmuş Ongun'a ve Merve Günan'a; metnin daha doğru olması yolundaki önemli desteği için İbrahim Demirci'ye; kitaplaşma sürecindeki meselelerinden ötürü Cemile Gül'e ve Azra Baysal'a şükranlarımızı sunuyoruz. Recaîzade Mahmut Ekrem Külliyyatı'nın basımı için verdiği destekten dolayı Hece Yayınları'na teşekkür ediyoruz.

Hakan Sazyek
Kocaeli, Ekim 2025

TAKDÎR-İ ELHAN

رجائی زاده

محمود اکرم

اذکیای شبان ابدان مثنوی زاده طاهر بک افندینک « الحان » اسمندہ کی
بر مجموعہ اشعاری حقندہ بعض مطالعات ادبیہ میں حاویدر

برنجی طبع

نظارت جلیہ معارفک رخصتیہ

درسعادت

(محمود) بک مطبعہ سی — باب عالی جوارندہ ابوالسعود

جادہ سندہ نومرو ۷۲

۱۳۰۱

TAKDİR-İ ELHAN

Ezkiyâ-yı şübbân-ı üdebâdan Menemenlizade Tahir Beyefendi'nin "Elhan" ismindeki bir mecmûa-i eş'ârı hakkında bazı mütâlâât-ı edebiyeyi havidir.

birinci tab'

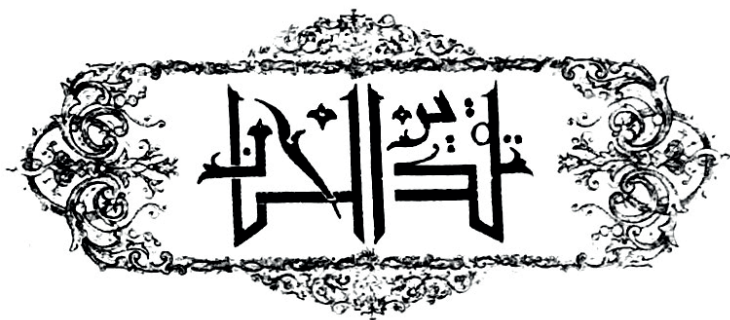
Nezâret-i Celîle-i Maârif'in ruhsatıyla

Dersaadet

(Mahmut) Bey Matbaası - Bâbîâli civarında Ebussuud

Caddesinde numara 72

1301 [1886]

TAKDİR-İ ELHAN

Menemenlizade Tahir Beyefendi'ye

Ey nev-resîde-i edeb!

“Elhan”ınızı ve ona dair olan mektûb-ı manzûmunuzu okudum. İbtida Elhan'dan bahsedeyim:

O nagamât-ı bülbülânenin zuhurunu âhir-i köhne bahar gibi bir mevsim-i hazîne niçin tesadüf ettirdiniz? Yoksa benim gibi dem-bestegân-ı eyyâm-ı melâli terennümât-ı şevk-perverânede vakitsiz olarak kendinize peyrev mi etmek istediniz? Heyhat!..

Baharın en şevk-engîz zamanında bile yeni açmış gonçeleri sürat-i zevâl-i letâfetlerine matuf birer tebessüm-i ye's, üzerindeki çiy tanelerini ise pek tez geçen vücutlarının fenâ-yı ebedisine râci girye-i hasret olmak üzere telâkkiye meyyal olan nazar-ı şâirânede sonbahardan daha hazin bir manzara-i tabîyye mi vardır?

O تنها o vahşet-âmîz sahralarda insan maşûka-i rûhu olan bir vücûd-ı nâzeninin hayalinden başka bir şahıs göremez fakat onu da bir tavr-ı kesel-âlûd ile bir semt-i muhâlîfe doğru ağır ağır hıraman bulur. Sayelerinde en âşıkane sohbetlerle mesudane ömür sürülen ağaçlardan sararmış yaprakların birer birer düşüşü perverde-i ümîd olan hayâlât-ı safâ-cûyânenin birer birer sükûna delâlet eder. Mevakiin sükût ve sükûnu içinde bir âvâze-i medîd işitilir ki gûş-ı câna muttasıl: “Vâ hasretâ!.. Vâ hasretâ!..” kelimelerini ilka eyler. Zümrüt gibi yeniden yeşillenmeğe başlayan çimenlerin arasında tek tük peyda olmuş o nazik çiçekler gönülde pek müessir birtakım hatıralar uyandırır. Ara sıra vezan olan bir hevâ-yı serdin ağaçlar arasından geçerken hasıl ettiği

sadâ avâze-i mâtemden nişan verir. Bülbüllerden haber yoktur. Dereler sanki ağlar. Sema pak ve berrak olsa da güneş hazindir. Şarktan garba doğru süratle geçen bir bulut veya bir kuş nazara tesadüf edince insan: “Ah!. Beni de al.. teveccüh ettiğin yere ben de gitmek isterim” yollu bir feryâd-ı müteessirâne izhar ile kollarını uzatmak ister. Kurumuş yaprakların ayaklar altında garip garip sesler çıkarışından ruh müteezzi olur. Köpüklü mevcelerle mestur olan rûy-ı deryâyâ bakılsa gayet derin ve nihayetsiz birçok mülâhazat fikri takatten düşürür. O güleç yüzlü tabiatın uğradığı şu tahavvülât-ı hayf-engîze karşı insan bir bayırda tek ve تنها kalıp da zîr ü balâyı manzûr-ı nigâh-ı hasret edince mahiyetini kendi nazarında dahi tayinden âciz bulunduğu birçok şeyi birden düşünmeğe başlar. Düşündükçe de muttasıl ağlamak ister. Hiç böyle bir zamanda vezin ile kafiye ile muntazam söz söylemeğe fikirde yârâ, gönülde takat mi olur ki muzlim muzlim tasavvurât-ı ye’s-efzâ ile zihin kapanmış.. hazin hazin hâtûrât-ı tâb-fersâ ile gönül uyuşmuştur?

Amma siz ser-germ-i şarâb-ı şebâbsınız... Peymâne-i şevkiniz leb-rîz-i ümîd bağ-zâr-ı hayâliniz pür-âb ü tâb-ı safâdır. Nazarınızda bir nûr-ı mülevven vardır ki çehre-i tabîatı en mükedder en mağmum zamanda bile size renk renk ibtisam gösterir. O cihetle benim bu hissiyatımı mübâlağâ-âlûd bulursunuz. Meftur olmuş bir tabîat-ı şâirâne ile sonbahar arasındaki muvâfakat-ı hal size göre mesturdur. Ancak bir hakikat-i tecrübiye vardır ki o da tekaddüm-i sinn ile eşyayı telâkkide mugayeret zuhurudur. Benim bundan on on iki sene evvel söylediğim:

Sonbahârın zevki hoştur
Tut elinden yâri koştur
Düşünme âlemi boştur
Tut elinden yâri koştur

şarkısı yolunda nağme-serâlıklarda tekrar bulunabilmekliğim o zamanı iadeye mütevakkıftır ki muhaldir. Veyahut:

“Bülbüllerin ister seni ey gonce-dehen gel
“Gel gittiğini anmayalım gülşene sen gel
“Pâ-mâl-i şitâ olmadan iklim-i çemen gel

“Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın!
şarkısının kaili olan Nedim’in asrını idrak etmekliğime vabeste-
dir ki bu da hayaldir.

Havâdis-i dehriyye ve tahavvülât-ı eşyâyı hiçbir mülâhazaya talik.. hiçbir hisse tatbik etmeyerek geldiği gibi telâkkiye istidat gösteren lâkaydân-ı âleme nasıl gıpta olunmaz ki nazarlarında baharın hazandan hükmen bir farkı yoktur: Yazın en güzel bahçelerde en rengîn en rayihadar çiçekler arasında dolaşarak kesb olunan safâ kışın en karanlık bir odada mangal başında oturmakla dahi iktisab olunabilir.

“Âteş kenârı kış gününün lâle-zârıdır”

Ne çare ki herkes bir hilkatte bir mizaçta yaratılmamış: His-siyât-ı kalbiyyesine mağlûp... hayâlât-ı şâîrâneye meclûb olanlarca her hâlin bir başka hükmü, her manzaranın bir başka tesiri vardır. Onların dimağlarına göre hande-i neşât başka... girye-i hüzn yine başka bir tesir icra ettiği gibi bir şükûfe-i rebî ile bir berk-i hazânın tesirâtı bütün bütün başkadır. Öyle olmasaydı zaten hiçbir millette samimi şiir olamaz ve meselâ edîb-i halûk Sezâyî Bey’in:

Bir kızın hîn-i irtihâlinde
Dolaşan handeyi cemâlinde
Andırır hâlet-i zevâlinde
Âh ben sonbahârı pek severim!

hayâl-i rûh-perveri meydana gelemezdi. Bu türlü eş’ara samimi demek yakışır çünkü kalpten çıkıyor öyle değil mi?

Maksadım Elhan’a müteallik birkaç söz söylemek idi... Hayalim beni vahşi sahraların miyâne-i tenhâyisine doğru çekti götürdü.. biraz gezindim.. biraz düşündüm.. biraz söylendim.. şimdi yine kûşe-i vahdetime geldim.. bakalım ne diyeceğim...

Eş’arınızdan bir mecmua tertip ve neşrini size ben de birkaç kere ihtar etmiş idim. O cihetle “Elhan”ı o unvân-ı latîf altında ve müretteb bir halde gördüğüm gibi sevindim.

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne’de edebiyata dair takrîrât-ı ahkarânemi bundan dört beş sene mukaddem istima etmiş olan müstaidân-ı şübbân arasında siz de mevcut bulunduğunuzdan

dolayı mecmuanızın mündericât-ı latîfesine atf-ı nazar ettiğim zaman nefsimce bir mübahat dahi hissetmeğe başladım. Çünkü her şâir-i hakîkide olduğu gibi sizde dahi âsârı meşhud olan füyûz-ı ulviyye mücerred tabiatın ihsanıdır. Hepimiz o tecelli-zâr-ı kudretin birer acemi şakirdiyiz.

(Hepimiz) tabiri içinde -şiiir ile şairiyet gibi bizzat ve bi'l-izâfe kâinatı muhit olan iki büyük tecelli-i kudreti kâffe-i alâyık-ı ulviyyesinden tecrid ile mâhiyât-ı tenâhî-nâ-pezirini birkaç kelime ile tarif ve tahdide muktedir olan- esâtize-i izâm elbette dahil değildir! Bu tabir yalnız elvâh-ı hayâliyyesinin elvanını meselâ bir şafak bulutundan, ziyasını bir seher yıldızından, gölgesini bir şâm-ı garîbânedan iktibasa- terennümât-ı muztaribânesini bir cuybarın çağlıtılarından, nevehât-ı şâikânesini bir derenin iniltisinden ahza çalışan- bir gece kuşunun kanadı altına iltica veyahut bir kır çiçeğinin reng-i inkisârı içinde ihtifa arzu edecek kadar sükûn ve mahviyete mâil iken güneşi matlâ'-ı feyzinde durdurmak.. cenneti rûy-ı arza getirmek gibi hired-gü-dâz.. rûh-fersâ birtakım emellerle daima zâr u bî-karâr olan bedbahtlara racidir ki onlarca şiiir had kabul etmez. Zerrattan şümusa kadar her güzel şey şiiirdir: Şaşaalara müstağrak bir nevrûz-ı kâmrânînin sükûn-ı âsâyiş-fermâsiyle zulemata bürünmüş bir fırtına gecesinin heyecân-ı dehşet-efzâsı beyrinde şiiiriyetçe evvelkinin rengîn ve latîf ve nazik.. ikincisinin mağmum ve şedid ve bülend olmaktan başka bir farkı yoktur.

Bazen kadid olmuş bir çiçek bir hadîka-i nev-bahârî kadar kendilerine ifâza-i hayât-ı efkâr eder. Bazen yıkılmış bir mezar ilhâmât-ı ulviyyelerinin bir kenzü'l-ifnâsıdır. Ma'şûka-i rûhlarını hayallerinde kendileri yaratırlar.. cismaniyetini nûr-ı şafaktan, reng-i bahârdan, hande-i ma'sûmânedan- rûhaniyetini hüzn-i sheherden, girye-i şebânedan, hiss-i âşikânedan terkip ve tekvin ettikleri halde melekियette istedikleri derece-i kemâle isale muktedir olamadıkları için muztariptirler.

Evet onlarca her güzel şey şiiirdir: Ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların latîf latîf çağlayışı, hatta dağlarda

kavalların garip garip aksedişi şiir olduğu gibi bir sühan-verin bir mûsikî-perverin akvâl ü nagamât-ı mevzûnesi içinde tabiata muvafık.. ervaha nâfiz ve müessir olanlar da şiirdir.

Her mevzun ve mukaffa lâkırdı şiir olmak lâzım gelmez.. Her şiir mevzun ve mukaffa bulunmak iktiza etmediği gibi. Ancak her şiir Cenâb-ı Hakk'ın tabîat-ı eşyâda yani cemadda.. nebatta.. tuyurda.. vuhušta.. gökte.. yerde ve ale'l-husus insân-ı manevîde (ki fitrat-ı beşerde demek isterim) gösterdiği bazen garip bazen latif bazı vakit müthiş bazı vakit menfur ve fakat her halde câlib-i dikkat ü hayret olmak üzere gösterdiği evza ve etvar ve hasayis ve ahvale muvafık veya hiç olmazsa mütekarib olmalıdır.

Şairler içinde tabiatı taklide sa'y edenlerdir ki mesleklerinde daima müterakki olup giderler. Tabiat gibi bir hâce-i bedâyi dururken şundan bundan taallüm-i şîr etmeğe tenezzül mü edilir?!.. Fakat tabiatı taklit etmek yani menâzır-ı tabiiyedeki gizli gizli birtakım güzelliklerden.. dakik dakik birçok nefasetlerden terekkül ve teşekkül eden âheng-i umûmî-i letâfeti elvâh-ı şâirânede iraye muvaffakiyet ziyadesiyle müşkildir. Bir şairde hayal ne kadar cevdetli.. nazar ne mertebe kuvvetli.. kariha ne derece vüsatli olursa olsun hatta hâme-i çîre-destânesi şeh-per-i tâvustan mamul.. midâd-ı feyz-mâyesi yâkut-ı müzâbdan, gubâr-ı elmastan mürekkeb dahi olsa yine bir gurub levhasını o elvân-ı dil-firîb ile şiirinde nakış ve tasvire muktedir olamaz. Onun içindir ki (hepimiz tabiatın birer acemi şakirdiyiz) demekle kendime değil ancak sizin gibi sâlikân-ı nev-meslek-i edebimin gayr-ı haddin bir imtiyaz vermeğe cesaret ettim.

Filhakika şiir ne kadar tabii olursa o kadar güzel olur: Benim üçüncü (Zemzeme)de mûnderic olan (Ferdâ-yı Tedfîn) unvanlı manzûme-i nâçizimi ibtida bir risâle-i mevkûte ile.. badehu Tercümân-ı Hakikat gazetesiyile neşrolunduğu zaman görenler içinde bendenizi tanıyan ve hatta tanımayan birçok erbâb-ı irfân ve vicdân büyük tahsinler takdirlerle nâzım-ı hakîri taltif buyurmuşlar ve yine Üçüncü Zemzeme'deki (Nev-bahâr) unvanlı diger bir manzumem için dahi ötekine yakın derecede bir iltifatı şayan görmüşler idi.

(Ferdâ-yı Tedfîn)in ruhu kıt'a-i ahîresi olan:

Ol zâta tahassürle sandım ki zaman ağlar
Umdum ki yüzü subhun bir reng-i hazîn bağlar
Gördüm ki güneş doğmuş pür-hande bütün dağlar
Bülbüller öter şâdân pür-neşe sular çağlar
Âlem yine ol âlem devrân yine ol devrân

sözlerinden ibaret olarak üst tarafındaki iki bendin hükmü en sonra beyan edeceğim fikir ve hissi lââyık olduğu kadar dikkat ve ehemmiyetle telâkkiye ezhan ve kulûbu hazırlamağa mahsus olduğu gibi (Nev-bahâr) manzumesinde dahi nâzımına câlib-i iltifât olan söz iyi bilirim ki:

Ser-i drahta müşt-zen hıyâz-ı bâğa berk-rîz
Gusûn içinde pür-gırîv şükûfelerle pür-sitiz
Nihâl-i gülde teb-nümâ yem-i çemende mevc-hîz
Çemen çemen zemîn-güzer zaman zaman semâ-girîz
Hevâ-perest ü pür-heves nesîm-i bî-karârı gör!

kıtasına münhasırdır. Hâlbuki (Ferdâ-yı Tedfîn)de bir vücûd-ı kıymetdârın fevtinden dolayı hâsıl olan hakikî ve tabiî bir hiss-i meyûsâneyi şâd ve hande-nâk bir manzara-i tabiiyye üzerinde mümkün mertebe tabiî ve doğru olarak arz etmekten.. (Nev-bahâr)ın o kıtasında ise kisve-i mer'iyetten âri olan bir cism-i latîfi diger bir manzara-i tabiiyyede hayâl-i şâirâneye en muvafık etvar ve evzâyıyla yine tabiî olarak mevki-i hiss ü şühûda çekmekten başka ne marifet ne sanat vardır?

Bunların ikisinin de havî oldukları his ve fikrin yeniliğini inkâr etmem, iktiza ederse iddia bile ederim. Ancak her yeni fikir güzel mi olur?

(Ferdâ-yı Tedfîn)de, fevt olan zatın elem-i firâkıyla, bütün âsâr-ı tabiâta en hurrem en münbasit bir hâlinde isnâd-ı keder edeydim de mesela güneşi bir bulutla siyâh-pûş-ı mâtem cûları girye-bâr-ı elem -bülbülleri nâle-kâr-ı hasret- çiçekleri ser-bezemîn-i hayret göstereydim... Hakikat ve tabiata münafî ve binaenaleyh hüsn-i tesîrden berî birtakım sözler söylemiş olurum. Çünkü şu toprak her an ve dakika bir değil binlerce kişiyi birden yutuyor da tabiatın umurunda bile olmuyor. Ancak mükedder ve